

דף מט

'הני מילי על פה, דלא אתי על פה ומרעא לשטרא, אבל בשטרא, אתי שטרא ומרעא לשטרא' – עיקר החילוק הוא מתי נתקבלה העדות על המודעא, אם לאחר המכירה או לפני. והוא הדין אם העידו בעל-פה בב"ד לפני שחתמו על המכר – נאמנים. (ריטב"א)

'מאי טעמא? שזה ניתן ליכתב וזה לא ניתן ליכתב' – ולדעת רב נחמן, גם במודעא יש עוולה, שהיה להם למסור תחילה מודעא ולחתום עליה, וזה שחתמו על שטר המכר ללא מודעא קודמת – שלא כדין עשו, ועוולה היא. ומר בריה דרב אשי סבר שאין זו עוולה, שירא היה למסור מודעא, שמא יורגש הדבר. (ריטב"א)

'דכתב לה דין ודברים אין לי בנכסיך... כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים...' – בגדרי 'סילוק', אם היא פעולה שאדם פועל בנכסים, (כמו פעולות הפקר, הקנאה), או פעולה המתייחסת לדין, וכאילו עוקר את התקנה מעיקרה – ע' במובא בכתובות פג (גליון מ). וע"ע בחדושי הגרנ"ט – כתובות מד, ב"ב קצ. (חזו"א אה"ע ע, יא). עוד שם – שיטות הפוסקים בדין 'סילוק' לפני האירוסין. ו'סילוק' מדבר שיבוא לו בעתיד, והוא זוכה בו מן התורה – שיטת הרשב"ם כאן שאין מועיל בזה 'סילוק'. וכן דעת הר"ד (בכתובות פג.). ואולם הר"ן (שם) וכן הריטב"א (כאן) סוברים שמועיל סילוק מדבר שזוכה מדאורייתא, אלא שבן הבא לסלק עצמו מירושת אביו אינו מועיל, לפי שכבר עתה הוא ראוי ליורשו, והרי הוא כאילו כבר זכה בדבר, לכך לא מועיל בו סילוק. (וזה שהביאו את דברי רבא 'כל האומר אי אפשי בתקנת חכמים' – לומר, שאפילו בזכות שמדרבנן, מועיל הסילוק, ואין אומרים שעשו חכמים חיזוקו לדבריהם יותר משל תורה). וב'קצות החשן' (רט סק"א) כתב שכך גם שיטת התוס' בסוגיתנו. (וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ו רמ) במה שהקשה על דבריו. וצ"ב).

(ע"ב) 'לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה, מקחו בטל, אלמא אמרה נחת רוח עשיתי לבעלי' – הרשב"ם כתב שאין זה דומה ל'תליוהו וזבין' שמכירתו מכירה, לפי שאין כאן אונס ממש, שמחתו גמרה ומקנה. והקשה הרמב"ן, אם אכן אינו אונס, מה טעם לא חלה המכירה? ולכן כתב (וכן הביא מהר"ף ומר"ח בשם גאון, וכ"כ הריטב"א), שמדובר כאן כשלא נתן דמים, אך אם נתן דמים – המכירה מכירה. ובאור שיטת הרשב"ם – שאמנם אין כאן 'אונס', אך אנן סהדי שלא עשתה כן אלא לאהבת השלום עם בעלה ולכן לאחר שנתגרשה או נתאלמנה – בטל המקח, משום שכל עיקר המכירה לא היתה אלא כל זמן שהיא תחתיו, שרק על אותו זמן נתרצתה למכור. (אבני מילואים צ, כו. וע"ע בסגנון שונה בחדושי הגרנ"ט – קפב).

דף נ

באורים, ראשי פרקים לעיון, ציונים

'היכא דזבין איהו ומית אתיא איהו ומפקא' – 'ומת' – לאו דוקא, שאפילו מחיים היא מוציאה. ואפילו הוא עצמו יכול להוציא, שאין מכירתו כלום, כאדם המוכר נכסי אחרים. אלא נקט לשון זו משום המקרה השני, כשמכרה היא ומתה, שרק אז יכול הבעל להוציא, שהרי הגוף שייך לה. (ריטב"א. ואין חולק בדבר – ע' חלקת מחוקק צ סקמ"ג).

המוכר את עבדו ופסק עמו שישמשנו שלשים יום – רבי מאיר אומר: הראשון ישנו בדין יום או יומים מפני שהוא תחתיו... קסבר קנין פירות כקנין הגוף דמי' – מדברי התוספות (בד"ה קסבר) עולה שיש מקום לומר שבדוקא נקטו אופן זה, שמתחילה היה קנוי לו לגמרי ועתה יש לו בו רק קנין פירות. אבל במקרה הפוך, שמכר לשני את השימוש הזמני בעבד – אפילו לדעת הסובר 'קנין פירות כקנין הגוף דמי', לא יהא השני בדין יום או יומים, שלא אלים 'קנין פירות' שייחשב כשלו.

וטעם הדבר, כמו שמצאנו בכמה מקומות, שכל שנשארה שארית מסוימת מן הדבר, לא פקע שמו ממנו, הגם שאותה מידה של 'שארית' זו, אינה חשובה כדי ליצור מלכתחילה שם הדבר. (ע' שבת קכד: שכלים שנשברו, כל זמן שעושים מעין מלאכתם הקודמת, עדיין שמם עליהם. ועוד כיו"ב). ואף כאן, כיון שהיה הוא הבעלים באופן מלא עד עתה ('בעלות בעצם'), די באותה זכות שימוש שיש לו עתה (שאינה אלא 'בעלות בפועל'), כדי שיישאר שם 'בעלים' עליו. בניגוד למצב ההפוך, שמכר את 'קנין פירות' לאדם אחר, אין די בבעלות זו להחשיב את השני כ'בעלים', אפילו אם 'קנין פירות כקנין הגוף'.

ואולם למאן דאמר 'קנין פירות לאו כקה"ג', הבעלות על השימוש אינה נידונית כשארית ו'גרדומין' מהבעלות הקודמת, ולכן אינו בדין יום או יומים לראשון. (עפ"י בית ישי סג, הערה ג. ובחזו"א (לקוטים ז סקכ"ב – הביאו שם) תמה על סברת הדבר.

ע"ע בבאור המחלוקת ק"פ כקה"ג: 'מערכת הקנינים' לגרש"ק; קובץ הערות נג; שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א סב; בגדי שש – מד. וע' חזו"א חו"מ לקוטים יג, טז – שכל קנין זמן הוא בגדר קנין פירות, גם אם יאמר שנותן הגוף לזמן, ודלא כהקצוה"ח, ע"ש).

(ע"ב) 'וספק נפשות להקל' – רשב"ם: 'דנפקא לן מ'ושפטו העדה והצילו העדה'. (וכ"כ רש"י בכתובות טו. ד"ה ספק). והקשו בתוס' מדוע צריך פסוק לדבר, בלאו הכי אי אפשר להורגו מפני הספק, שאפילו מומן אין מוציאין בספק.

ואפשר, שמלשון ר' אלעזר 'שניהם אינן בדין יום או יומים', משמע שאפילו יש לו שני עבדים, באחד יש לו קנין פירות ובשני קנין הגוף, והרגם בבת אחת – אינו נהרג, שיש כאן דין ודאי לפוטרו אצל כל עבד. ואילו היה פטור רק מפני הספק, הלא כאן אין ספק, כי הרי 'מה נפשך' אחד מהם 'עבדו'. (אמת ליעקב. וע"ע בקובץ באורים – ש"ש ד, ה, אם נחשב אדם 'מוחזק' בנפשו. וע"ע: 'קובץ שעורים'; 'מצפה איתן'; 'הר צבי'; 'בית האוצר' – מערכת א-י כלל נה; סוף ספר 'ארצות החיים' (מלבי"ם) – חדושים מחתן המחבר).

'במאן, אילימא באחר, והאמר רב... לעולם בבעל, וכגון שחפר בה בורות שיחין ומערות' – מבואר בדברי הרמ"ה (הובא בטור חו"מ קמט), שהוא הדין באדם אחר שהחזיק בנכסי אשת איש, אם חפר בורות שיחין ומערות – הרי זו חזקה. ואולם הריטב"א חלק, שאם כן, מדוע אמרו 'לעולם בבעל' – אלא משמע שבאחר אין לו חזקה לעולם, שסומכת על בעלה שימחה. (וכתב: 'כך נראה לי, וכן הסכימו רבותי על ידי'. וע' בשו"ת מהרי"ל עז ד"ה ואפי' את"ל).

– כתב ב'נתיבות המשפט' (קמט סק"ג), שאין מועילה חזקה על ידי חפירת בורות גרידא, אלא דוקא על ידי אכילת פירות, וגם אם החזיק בקרקע ג' שנים וחפר בה בורות – אינו כלום, לפי שלא החזיק כדרך בני אדם.

(ובזה הסביר מה שהפוסקים לא הביאו דין זה לענין חזקת קרקעות של כל אדם, אלא לענין בעל – לפי שאין נפקותא בדבר, כי לעולם צריך ג' שנים של אכילת פירות. ודוקא לענין בעל בנכסי אשתו

יש נפקותא, שאם חפר בורות ואכל פירות מהם, היות ואין השדה עשויה לכך, אין לו זכות אכילת פירות מנכסי אשתו על ידי חפירת בורות, ולכן חזקתו חזקה.

ולדעת הרשב"ם חזקתו חזקה לאלתר, ולדעת רמב"ן ושאר פוסקים – רק לאחר ג' שנים).

(לא הבנתי לפי"ז מאי פריך 'האמר רב נחמן אמר רבה בר אבון אין חזקה לנוקין' – הלא יש לפרש שבנוקין לבד אינו נעשה מוחזק, אבל כשאוכל פירות יש לו חזקה.

והריטב"א הביא דעת 'ש מפרשים' שאין צריך כלל אכילת פירות, אלא די בחפירת בורות להיותה חזקה. והוא ז"ל חולק וסובר שצריך אכילת פירות, אך משמע מלשונו שאין צריך אכילת פירות מה בורות כמוש"כ ב'נתיבות'.

אך נראה שהריטב"א לא אמר שצריך פירות, אלא בבעל, שרק בדאיכא תרתי אינה מוחלת, שגם אוכל וגם חופר, וכדבריו שם, אבל בשאר אנשים, גם חפירה לבד עושה חזקה, ולפי"ז לא קשה הקושיא דלעיל, מאי פריך מרב נחמן, אבל לה'נתיבות' צ"ע.

ובשו"ת הרשב"א (בח"ב רמד) כתב מפורש עפ"י סוגיתנו, שחפירת בורות, וכל כיו"ב – קלקול הנכס – מהוה חזקה מיד שידע ושתק ולא מיהא. ובלבד שיטען שמכר או שנתן לו).

'לעולם באחר, וכגון שאכלה מקצת חזקה בחיי הבעל ושלש לאחר מיתת הבעל, מיגו דאי בעי אמר...' – הרמב"ן חלק על דברי הרשב"ם, ולדעתו כל שידוע שירד בחיי הבעל, שוב אין לו חזקה, גם אם יטען 'קניתי ממך', גם אם החזיק ג' שנים לאחר מות הבעל. אלא מדובר שאין עדים שירד לתוכה בחייו, ומתוך שיכול לטעון שירד לאחר שמת הבעל, לכך כל אשת איש צריכה למחות בהחזקתו, שמא יטען כך, (או שתעמיד עדים שירד לקרקע בחיי בעלה, וזו היא מחאתה).

(ויש כאן חידוש שמועיל לו ה'מיגו', אף כי לפי טענתו הנוכחית אין לו 'חזקה', שהרי תחילת ירידתו לקרקע היתה ללא רשות. ואם כן, גם לפי דבריו אין הוא מוחזק בקרקע, והיה מקום לומר שהרי זה 'מיגו להוציא' ואינו מועיל (כשיטת רב יוסף – לעיל לב), קמ"ל שבקרקע מועיל מיגו זה (כדברי רבה שם). – עפ"י קצות החשן קמט סק"ד. וע' בב"מ קי. 'מלוה אומר חמש ולוה אומר שלש... אמר רב יהודה: מלוה נאמן מגו דאי בעי אמר לקוחה היא בידו', הגם שלפי דבריו אין הקרקע בחזקתו, אלא משכון היא בידו).

דף נא

'ולאו אתמר עלה, אמר שמואל, לא שנו אלא בשטר מתנה, אבל בשטר מכר לא קנה עד שיתן לו דמיה' – וכיון שלא קנה בשטר לבדו עד שיתן כסף, לכן יש מקום לומר שלא קנתה האשה, שמא בקבלת הכסף לא נתכוין לקנות, והשטר שכתב ונתן – לא גמר את הקניין.

אכן, אם כבר קיבל ממנה מעות, ואחר כך כתב ונתן שטר – קנתה בשטר, שהרי כבר קבל את המעות ומדוע כתב שטר אם לא לשם הקנאה. (כן כתב בהגהות אשרי. ואולם מדברי התוס' (בסד"ה דל) מבואר לכאורה שהשקלא וטריא בגמרא היה באופן זה, שנתנה קודם דמים ואח"כ נתן שטר, ובוה אמרו שאם שטר לבד לא קנה – לא קנתה. וצ"ע במה שהביא בבית שמואל (פה סקי"ט) את דברי הג"א ללא חולק, ולא הזכיר מאומה מדברי התוס'. (שו"ר בחזו"א חו"מ לקוטים ה, יז שהקשה כן. ע"ש).

בספר 'אילת השחר' תמה, הלא בכחו של השטר לקנות לבד גם ללא כסף, (והראיה, שהמוכר שדהו מפני רעתה – בשטר לבד סגי), והרי מכתבת השטר מוכח שדעתו להקנות, שהרי אינו כותב שטר מפני 'לגלויי זוהי', וא"כ מדוע לא תקנה, הרי קיבל מעות. ואין לומר שקיבלם שלא לשם מכירה, כי אם כן, מדוע כתב שטר?

ואולי יש לומר שיכול לטעון שהכסף שקבל היה שייך לו, ואם ברצונה לקנות, צריכה לתת לו כסף אחר, הידוע ששייך לה. וכל עוד לא נתנה – אינו קנוי לה בשטר לבד, ובאמת כתיבת השטר נעשתה כדי לקנות, אך רק כאשר תשלם גם מכספה שלה. אלא שלפי"ז י"ל גם כאשר כבר קיבל הכסף ואח"כ כתב שטר ונתנו לה, שאפשר שקבלתו לא היתה לשם הקנאה, והשטר שכתב – עבור דמים אחרים. וצ"ע. וע' בתוס' רי"ד).

ממנו לעת עתה, ולא עשה כן. אבל בשאר אופנים – אינה מכירה. (ולדעת רבא אין כותבין מודעא במכר, כי ב'שדה סתם' נידון כרצון, ואין המודעא מועילה, וב'שדה זו' אין צריך מודעא).
והסיקו הלכה כרב הונא, שמכירתו מכירה. (ונחלקו הפוסקים אם צריכים העדים לראות נתינת מעות, או לא. ועוד דנו הראשונים כשקיבל כסף מועט (וע' שו"ת רדב"ז ח"א נה), וכן דנו אם צריך אמירת 'רוצה אני' במפורש, או אף בקבלת המעות בשתיקה סגי – ע' רמב"ם וראב"ד מכירה י,א; ראשונים כאן; טושו"ע קנא).
ב. אנסוהו ליתן (ללא קבלת תמורה) – אין מתנתו מתנה. (ואפילו לרב שאמר 'בשטר קנה', כתבו התוס', לפי שלדעתו אם כתב שטר מסתמא קיבל מעות, אך גם הוא מודה ש'תליוהו ויהיב' – אינה מתנה).
ג. כפה את האשה לקבל קדושין, עד שאמרה 'רוצה אני' – אמימר אמר שהיא מקודשת, ומר בר רב אשי אמר שהפקיעו חכמים את קידושו, לפי שעשה שלא כהוגן. (וכן הלכה – אה"ע מב,א. והאיש שאנסוהו לקדש – מחלוקת הפוסקים).

דפים מח – מט

צו. עדים החתומים על השטר – האם הם נאמנים לפוסלו על ידי טענה שנמסרה מודעא בפניהם, או שהיה זה שטר אמנה?

עדים שאמרו 'מודעא היו דברינו' – לרב נחמן, אינם נאמנים, שהרי באים לעקור את השטר שהם חתומים עליו. (ואפילו אין כתב ידם יוצא ממקום אחר, אינם נאמנים ב'מיגו' שהיו יכולים לומר 'מוזיף'. רשב"ם ותוס').
לדעת מר רב רב אשי: נאמנים.
רשב"ם כתב שנאמנים אפילו כתב ידם יוצא ממקום אחר, (וכן שיטת רבנו יונה. וכ"פ בשו"ע מו,לו), לפי שאין כאן עקירת השטר. והתוס' (כאן ובכתובות) כתבו שאם כת"י יוצא ממקום אחר – אין נאמנים. (וכך שיטת הר"ד, הרא"ה והריטב"א, ועוד – ע' ש"ך מו ס"ק קיז).
ואולם, אם קיים שטר מודעא שקדם לשטר זה, הגם שעדי השטר עצמם חתומים עליו, גם רב נחמן מודה ששטר המכירה בטל, לפי ששטר המודעא הקודם מבטל שטר זה.
(הלכה כמר בר רב אשי – שו"ע מו,לו. ואולם כמה ראשונים פסקו כרב נחמן, אע"פ שמר בר ר"א היה מאוחר, לפי שסתמא דגמרא כאן ובכתובות מקשה מדברי ר"ב – ע"ש"ך מו,קיז).
עדים שאמרו 'אמנה היו דברינו' – אינם נאמנים, (ואפילו אין כתב ידם יוצא ממקום אחר. (כתובות יט.)), ואפילו למר בר רב אשי, שהרי עושים עצמם רשעים בעדות זו, שחתמו על שטר אמנה שלא כדין, לכך אינם נאמנים.

דפים מט – נ

צז. א. לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה – האם מקחו קיים או בטל – מה הדין בנכסים השונים לסוגיהם (הכתובים בכתובה ושאינם כתובים, נכסים שלו ונכסים שלה)?

ב. אשה שמכרה לבעלה מנכסיה – האם היא יכולה לטעון 'נחת רוח עשיתי לבעלי' ולא מכרתי לו בהחלט?

א. נכסים הכתובים בכתובה, המיוחדים לה לפרעון כתובתה, מנה מאתים או תוספת, וכן נדונייתה שהכניסה לו – שלקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה, יכולה היא לטעון: נחת רוח עשיתי לבעלי, כדי שלא תהא איבה בינינו, ומקחו בטל. (ויש אופנים שאין טענה כזו, כגון כשלוקח אחד היא לא הסכימה ולשני כן). (לרשב"ם ור"י – משעת טריפה בלבד, אבל בינתיים, עד שתטרוף – המקח קיים. ולרש"י (והריטב"א בחדושו, והרשב"א בשו"ת ח"ב שצט) – בטל לגמרי. עתוס').

וכן שאר נכסים שאינם מיוחדים לכתובתה או כתובים בה – מקחו בטל (- שיכולה היא לטרפם בשעבוד כתובתה, לאחר שימות הבעל או יגרשנה. אבל עד שתטרף – מקחו קיים, ואפילו לשיטת רש"י. כ"כ בתוס'). נכסי מלוג – המקח קיים, שאין כאן איבה אם תמנע מלמכרם, מלבד לדעת רבי אלעזר, כיון שאינם שייכים לאחד מהם ביחוד – אין תוקף למכירתם.
 (שיטת הרי"ף ועוד ראשונים, שאם קבלה מעות – המקח קיים. והובאה שיטה זו ברמ"א – אה"ע צ, יז).
 ב. בנכסים שלו, שייחד לה לכתובתה או כתבם בה – יכולה לטעון כן, אבל נכסי מלוג – מכירתה מכירה. (מלבד לדעת ר' אלעזר – אין תוקף למכירתה. – כן הוא לפי רשב"ם. ויש סופרים שאפילו לר' אלעזר יכולה היא למכור לבעל. – ע' ריטב"א).

דפים נ – נא

צח. מה דינה של חזקה-קרקעות באופנים הבאים:

- א. אדם המחזיק בקרקע וחופר בה בורות שיחין ומערות.
 - ב. בעל בנכסי אשתו.
 - ג. אדם זר בנכסי אשת איש.
- א. תלוי הדבר בשני ההסברים שבגמרא, אם יש לו חזקה לאלתר, מדשתק הלה ולא מיחה, או צריך ג' שנים. – כן פרש הרשב"ם. (והרמב"ן ועוד פרשו בסוגיא באופן אחר, ולפי"ז לעולם צריך ג' שנים. וכן עולה מדברי הפוסקים, שלהלכה בעיני ג"ש).
- ב. אין לו חזקה. ואולם אמרו לתירוץ אחד, שאם חפר בה בורות (והשדה אינה עשויה לכך. רשב"ם) – הרי זו חזקה. (וכן הביא הרמ"א קמט, ט. אבל שיטת הרמ"ה (הובאה בטור חו"מ קמט. וכן משמע בהדושי הריטב"א. וכן נקט הב"ח. וע"ע בחו"א חו"מ לקוטים יג, טז), שזה דוקא אם סילק עצמו מנכסיה, אבל אם לא סילק – אין לו חזקה אפילו בחפירת בורות. ומהרמב"ם (טוען, יג) נראה שפרש הסוגיא באופן אחר – ע' חו"א חו"מ לקוטים יג, טז).
- ג. רב אמר שאין מחזיקין בנכסיה, ודייני גולה (שמואל וקרנא. רשב"ם, וערש"ש) אמרו: מחזיקין. ואף רב מודה כאשר החזיק עוד בחיי הבעל והמשיך להחזיק ג' שנים לאחר מותו, שיש לו חזקה, ויכול לטעון, את מכרת לבעלך והבעל מכר לי. ונאמן ב'מיגו' שהיה אומר 'ממך קניתי'. (הלכה כרב. אה"ע פז, ב).
- (וכתבו ראשונים, אפילו אם סילק הבעל את עצמו מאכילת פירות – אין חזקה בנכסי אשת איש, שאינה מוחה, לפי שסומכת על בעלה, שהרי הוא יורשה. ומשמע שאם סילק עצמו גם מירושתה – יש חזקה בנכסיה. כ"כ בחלקת מחוקק פז סק"ד ובסמ"ע קמט, ט).

דף נא

- א. המוכר קרקע לאשתו – האם קנתה אותה, ומי אוכל פירות?
 - ב. הנותן מתנה לאשתו – למי שייכת זכות אכילת פירות?
 - ג. לוח מן העבד ושחררו, מן האשה וגרשה – האם חייב לשלם, ומדוע?
- א. למסקנת הסוגיא, אם המעות שנתנה היו טמונים – לא קנתה, שיכול לומר שלא עשה אלא כדי לגלות המעות ולא נתכוין למכירה.
 (ובאותן מעות ילקח קרקע והוא אוכל פירות, כדין נכסי מלוג. רמב"ם. וי"א שנאמן לטעון 'שלי הם' – ע' פוסקים אה"ע פה, ט).